

Építész a kőfejtőben Architect in the Quarry

Tanulmányok
Dávidházi Péter
hatvanadik születésnapjára

Studies Presented to
Péter Dávidházi
On His Sixtieth Birthday

Szerkesztette / Edited by:

HÍTES Sándor
TÖRÖK Zsuzsa

rec.iti
Budapest • 2010

A kötet megjelenését az
MTA Irodalomtudományi Intézete és a
Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

A borító Adam Friedrich Oeser *Sokrates meißelt die drei Grazien*
(Szókratész kőbe faragja a három gráciát) című metszete alapján készült.
A metszet Johann Joachim Winckelmann *Gedanken über die Nachahmung der
griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst* című értekezésének első,
1755-ös kiadásában jelent meg először.

© szerzők, 2010

ISBN 978-963-7341-87-8

Kiadja a *rec.iti*,
az MTA Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja ► <http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>

Borítóterv:

Fórizs Gergely ötlete nyomán Csörsz Rumen István
Tördelte: Hegedüs Béla

THIMÁR ATTILA

A filológia tavasza

Tanulmányok egy rövid meséhez

A múlt év őszén fiatalokból kis csoportot szerveztem, hogy irodalomról beszéljünk. Nem hivatalos iskolai óra volt ez, inkább szakkör, önképzőkör, az összejöveteleket sem az egyetemen tartottuk, hanem mindig máshol a városban, hol a szerkesztőségben, hol a szövetségben. Alkalmanként más-más témáról beszélgettünk, az egész sorozatnak határozott iránya nem volt. Ez év őszére alábbhagyott a lelkesedés, s ezért váratlanul ért, hogy a legutóbbi alkalomra sokan összejöttünk. Mészöly *Sutting ezredesét* jelöltem ki olvasmányul. A szöveg finom hangulati rajzairól mindig a karácsonyi készülődés, a várakozás jut eszembe, s ezért éppen jól jött ez a mű itt, november végén.

Csendes teázót választottam helyszínül, nem is reméltem, hogy két-három embernél több összegyűlik, de tizen érkeztek, s egyikük rögtön igen érdekesen kezdte.

– Hoztam valamit a mai alkalomra, amolyan meglepetésként – s itt hatásszünetet tartott. – Az egész történetet el kellene mesélnem, de az túl hosszú lenne, inkább rövidre fogom, hogy a lényegyet mondjam csak.

Előadta, hogy egy idős nénihez járt takarítani, s amikor a néni eladta lakását és az idősek otthonába költözött, akkor neki kellett segíteni a lakás végső kiürítésében. Az iratok rendezése közben akadt a levélre, amelyet Mészöly Miklós – akkor még Molnár néven – 17 évesen írt a

néni nővérenek, Szekszárdról Budapestre. S mintegy bevezetve beszélgetésünket, táskájából elővette a gondosan címzett borítékot, s belőle a több oldalas levelet.

Nagy írók szövegei – akár mosócédulái is – az utókort mindig furcsa borzongással töltik el, az olvasók abban reménykednek, hogy különleges titokra derül fény a kézzel írt sorokból. Várakozással tekintettünk mi is az előkerült, s eddig nyilvánosságot nem kapott levélre.

A fiatalember felolvasott belőle néhány mondatot, melyekben Mézőly arról ír, hogy miként is lehetne megragadni az ősz mint évszak életérzését. Majd körbeadta a levelet, hogy más is belenézhesen, szemezgethessen belőle néhány tanulságos mondatot.

Az ősz említése és a Sutting ezredes története nagyon egybevágott. Miközben néhányan a tea párájába meredtünk, a többiek olvasni kezdtek a levelet. Aki az első lapot végigolvasta, már adta is tovább, s így az egész levél, valóságos békepipaként, kézzől kézre járt. Mindenkit eltöltött ennek a kiemelkedő tehetségű magyar írónak finom lelki izzása.

– Nem szándékozol kiadni a levelet? Tudnék segíteni, hogy megjelenjen az ItK-ban vagy máshol – kérdeztem.

– Nem, erre még nem gondoltam – volt a válasz.

– Vagy egy aukción biztosan sokat lehetne kapni érte. Főleg, ha még vársz vele harminc-nyolcvan évet.

– Talán – mosolygott a fiatalember – de most még erősebb a személyes érintettség. Ez egy szép emlék. A levél amúgy eléggé magántermészetű.

Ekkor érkezett hozzám az első fólió, beleolvastam.

Szépen kiírt kézírás, rutinos levélíró, a jól felépített retorika és dramaturgia az első pillanatban látszik. A szenvedélyes szavak mögött a biztos, sőt magabiztos tudás fegyelme, amely nem engedi felesleges tagmondatok felé kalandozni a szerzőt. „Maga mit olvas? Én mostanában Adyok és Szerb Antal irodalomtörténetét olvasom.” Ady és Szerb Antal. Két véglet lenne talán. Elgondolkoztam ezen, s közben körülnéztem. A többiek teájukat itták vagy egymással beszélgettek, majd várakozóan rám pillantottak. Valaki még egy papírlapot adott át a fiatalembernek, úgy tűnt, a levél misztériumával mindenki megismerkedett, s immár áttérhetünk a kisregény elemzésére.

– Aztán számolja meg az oldalakat, nehogy itt kézen-közön elkalódjanak – nyújtottam át én is a kezemben lévő papírt.

A fiatalember kissé sápadtan és gondterhelten nézett körül.

– Hé, fiúk ne hülyéskedjetek. Adjátok vissza a hiányzó oldalakat!

De senki se mozdult. Bölcsészekre könyvet, kéziratot ne bíz. A helyzet kínos lett, egyre inkább nőtt a zavar, de látszott, hogy hivatalos beavatkozás nélkül a helyzetnek nem lesz megoldása. Az is valószínűnek tűnt, hogy nem egy embernél vannak a körülbelül tizenhat oldalas levél részei, hanem többeknél, s egy motozás során sem került volna elő a teljes levél. A múlt egy darabja ezzel végleg megsemmisült, s ez sajnos beárnyékolta az egész estét.

A mese erkölcsi tanulságát mindenki levonhatja, s értelmezheti büntettként is, ám úgy is, mint a kultikus tisztelet aktusát. Vélelmezhetjük, hogy így sokan gazdagodtak kicsiny darabkákkal egy nagy lélek szenvedélyes és kifinomult gondolataiból. Az eset filológiai tanulságai azonban talán messzebb is vihetnek bennünket, ha végiggondoljuk, hogy mi ennek a levélnek filológiai helyzete jelen pillanatban.

Van egy rekonstruálható dátum valamikor 1938 nyaráról, mivel a szövegben említés tételik a meleg időjárásról, ezért feltehető, hogy inkább nyár elejéről van szó. Sőt mivel valaki felolvasott egy részt, amely az érettségiről szól, ezért bizonyosabb a júniusi, esetleg júliusi dátum. Azonosítható a szerző is, részben a kézírás alapján, részben, mivel a levél eredeti tulajdonosa ismerte az író. A szöveg bizonyos részei is rekonstruálhatók, szó volt benne az éppen aktuális olvasmányélményekről, a melegről, a vágyról, hogy a levélíró miként fejezhetné ki az élet csodás misztériumának olyan megjelenési formáit, mint az ősz, vagy mint az elmúlás csöndes ritmusa, az élet lélegzetének lassú kifulladásá.

De mindez immár a múlté, maradt pusztán az adat, hogy Mészölynek volt egy levele, amelyet Budapestre címzett egy hölgyismerősének, s amelyben beszámolt akkori hangulatáról, s írói terveiről, amelyből már kibontakozni látszanak azok a fontos témák, amelyek majd később is foglalkoztatják. Tudható pontosan az Ady- és Szerb-olvasmányélmény.

Átböngészem azt a legutolsó kötetet, amelyben eddig kiadatlan Mészöly-dokumentumokat közölnek. Valóban nincs benne. De amint nézem a kézírást, egyértelmű, hogy a levél Mészölytől származott. Vizsgálom sorait: „Soha, sehol, semmiben nem tudtam időben jönni, időben menni. Mentem, jöttem. Ennyi volt; ennyi lesz. Elmondhatom,

hogy tudom, mi a mindenétől megfosztott magány. Kevesen tudják.”¹ A kézírás 1976-ból származik, a betűk kapkodóbbak, a szavak sietősebbek, de egyben pontosabbak is. A szóközök egyenletesek. A téma hasonló, az elmúlás megtapasztalása és megragadhatatlan könnyűsége.

Eltűnt levél és eltűnt gondolatok. A filológia normarendszere szerint a már nem létező, de kikövetkeztethető szövegeket ugyanúgy lehet kezelni, mint a még olvashatókat. A szövegeknek a megtapasztalható univerzumban négy létmódja van:

1. az olvasható, a kézbe fogható,
  2. a jelenleg nem olvasható, de esetleg létező (létezhető?), azaz lappangó,
  3. a megsemmisült dokumentum,
- és immár 4.-ként a számítógépen, világhálón, digitális formában létező-alakuló szöveg.

A kategóriák élesen elválaszthatók egymástól, mint egy tetraéder felületei. A felületek közepében pedig maga a mű, mint a gyémánt csillogásának fészke.

A sztemmákon a két középső kategória ugyanúgy helyet kap, mint az első vagy az utolsó, igaz, a kikövetkeztetett, de sohasem látott szövegváltozatokat általában más betűfajttal jelöljük. A lappangó és a nem létező, illetve a most is olvasható szövegek közötti kapcsolatot a szöveg épségének mulandósága, az idő rozsdafoltjai, azaz a hibák teremtik meg. A már nem létező szövegek hibáinak új generációi megjelennek a ma is olvasható szövegekben, s ezek alapján következtetünk vissza arra, hogy mikor, milyen pontokon tértek el egymástól (önmaguktól) a szövegek. Az azonosítás tehát éppen a szövegváltozatok elkülönöződésében, más-kepp mondva, nem-önazonosságában érhető tetten.

Az egyes szövegváltozatok reprodukciói a *mű*nek és természetesen *önmaguk*nak is. A *mű* reprodukciója az immateriális formából a materiálisba való átfordítást példázza, a szöveg *önmagának* reprodukciójával pedig materiális sokszorozódását mintázza, amely a fizikából avagy a kozmológiából ismert entrópia fogalmával írható le. A materiális sokszorozódásban a szöveg eredendő energiája egyenletesen oszlik el, s

¹ Mészöly Miklós, szerk. AMBRUS Lajos és PRÁGAI Tamás, Napkút Kiadó–Cédrus Művészeti Alaptívány–Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp., 2006, 63. (Hang-Kép-Írás 1.)

éppen a hibák biztosítják azt, hogy az energiája egyenletesen – egyenletesen csökkenő – módon jelenjen meg a szövegben.

Innen nézve a főváltozat helyreállításakor a szöveg eredeti energiáját próbáljuk visszaadni neki (visszanyerni belé), ám ehhez mindenképpen a *műhöz* – az immateriálishoz – való visszafordulás szükséges. De, s itt jutunk el a fő kérdéshez, honnan veszi a filológus azt az energiát, erőt, amely az eredeti energiaszint helyreállításához szükséges. A válaszban a műveltség, olvasottság, a korszakismeret jut főszerephez, ám kétségtelen, hogy mindezek a tárgyasítható ismeretek sem lennének elégségesek a filológus fantáziája, személyes szellemi részvétele nélkül. Akárhonnan is nézzük tehát, a filológus saját személyiségét viszi – vetíti – bele a szövegbe, innen származhat az energia, amely lehetővé teszi, hogy a szöveg visszatornássa magát egy dúsabb energiájú helyre.

S itt érkezünk vissza a Mészöly-levél kérdéséhez. A teázóban párává változott lapok helyreállításához, energiával telítéséhez a filológus személyes részvétele nélkülözhetetlenül szükséges. Az őszi hervadás, az elmúlás szemlélése közben előtűnik az új horizont is, az újraszületés, újjáalakulás lehetősége. A személyes részvétel segítségével a szövegek új alakot nyernek, s ezzel kapunk egy új csatornát ahhoz, hogy kapcsolatba lépjünk a művel.

Mindezek végiggondolása közben a csészék kiürültek, s a teamesterek lassan eloltogatták a teázó mécseseit is. Felkerekedtünk mi is, ki erre, ki arra, a sok télikabát elszéledt a téli éjszakában, de mindannyian magunkkal vittük a Mészöly-levél újraalakításának lehetőségét.